

Drazí přátelé,

vracíme se po prázdninách opět ke své práci. Také já tak činím, či spíše začínám nově po dosti dlouhé překážce. A protože příští měsíce budou pro mne ve znamení intenzivního studia filosofického, prosím vás všechny o dvojí prominutí. Především o prominutí toho, že se vnitřně vzdám od vašeho pravidelného společenství, že otázky hýbající vámi i AY pozбудou pro mne poněkud na palčivosti. Je ovšem pochybné nebo alespoň problematické, není-li to příliš vysoká cena, kterou hodlám zaplatit za filosofický retreat a za teoretické soustředění; ale už jsem se tak rozhodl a nebudu své rozhodnutí (z mnoha ještě důvodů, mezi nimiž nechybějí ani důvody biologické) měnit. Za druhé prosím o prominutí toho – což s tím ostatně nerozlučně souvisí – že i obsah těchto mých dopisů bude věrným obrazem mé cesty k intenzivní myšlenkové práci (pokud se mi podaří ovšem). Prakticky to znamená, že tematika Mlatů se v naprosté většině případů zúží na tematiku čistě filosofickou. Přemýšlel jsem, zda za těchto okolností nemám udělat raději cézuru v psaní, ale rozhodl jsem se pokračovat v důvěře, že alespoň některým z vás – kteří totiž budou mé dopisy sledovat – nepřestanu být srozumitelným. Je totiž mimo veškerou pochybu, že po chystaném generálním filosofickém úklidu, po revizi všech dosavadních pozic a po podrobném prozkoumání pozic cizích budu stát na jiném místě, než na kterém stojím dnes. Tato změna by se mohla zdát nahodilou, překvapující a nesrozumitelnou, kdybych neumožnil nahlédnout do všech nebo alespoň hlavních záhybů cesty, která mna k novým pozicím vedla.

Dnes uvedu ještě přibližné znění svého referátu o theologii, který jsem měl ve vinohradském Sdružení 19. t.m. Referát je vzhledem k posluchačstvu rozdělen na dva oddíly, z nichž první je srozumitelnější a nepřesnější a je psán ve formě stanoviska theologického, zatímco druhý je méně srozumitelný (pro necvičeného ducha), ale podstatnější a představuje můj filosofický pohled na funkci theologie a její vztah k filosofii. Všechno je psáno stručně až heslovitě; neměla přednáška překročit dobu půl hodiny. Mnohé teze potřebují rozvedení, přesnější formulace, dodatků, ano na některých místech jsou širší vsuvky přímo nezbytné. Při některé příležitosti se k tématu ještě vrátím (a myslím, že nikoli jednou).

Co je theologie?

Úvod

Pro mne je toto téma nesnadnější než pro mnohé z vás. Ovšem nelze čekat, že budu jen opakovat cizí teze. A co mohu říci svého? Přistihl jsem se, že v podstatě nevím, co je theologie. Nezbývá než vylíčit alespoň, jak já ji vidím. Ale tu přichází druhá těžkost. Nejsem theolog; je možno vylíčit theologii jaksi zvenčí, nezaújatě? Není mé pojetí theologie dáno už tím, že jsem filosof? Nevybrali jste si, zdá se, referenta nejvhodnějšího.

Je theologie vědou o Bohu?

Kdyby tomu tak bylo, stal by se Bůh předmětem, objektem theologického zkoumání. Je to zásadně možné? Je třeba rozeznávat dvojí smysl slov „předmět vědy“: jednou jde o bezprostřední předmět zkoumání, jindy o předmět, který je

cílem a účelem zkoumání. Bůh však nemůže být předmětem theologie ani v jednom smyslu, neboť theologie ani nemá bezprostředního přístupu k Bohu, ani nemůže být cílem její práce dobrat se nějak k Bohu. Bůh se neufcže stát předmětem, objektem lidského zkoumání vůbec, tedy ani theologického. Nejde o to, k Bohu se dopracovat, nýbrž poslouchat jej. To znamená poslouchat těch rozkazů, které on sám člověku zjevuje.

Je tady theologie vědou o zjevení?

Zjevení se děje tam, kde mluví Bůh, a nikde jinde. Nelze předepsat ani čas ani místo zjevení, neboť Pán Bůh mluví, ke komu chce a kdy se mu zlíbí. (Důležitý pojem kontingence zjevení. Viz též Jan 3,8.) Adresátem může být theolog, ale není jím vždy. To znamená, že theologie nemá zajištěného, methodického přístupu k zjevení přímo, nýbrž že je odkázána na svědectví těch lidí, k nimž Bůh promluvil. Zjevení ovšem nemůže být předmětem theologie jako fakt, jako událost, nýbrž předmětem jejím může být nanejvýš jeho obsah. (Tak Brunner např. říká, že theologie je „die Wissenachafft von dem, was Gott geredet hat.“) Problém theologie a zjevení je mimořádně důležitý, ale dnes se mu nemůžeme plně věnovat. Nyní si ještě připomeneme, že právě kontingence zjevení působí, že theologie nemůže prostě prohlásit zjevení za svůj základ, nýbrž že musí pojem zjevení upřesnit a svůj základ konkrétněji ohraničit. V této věci se liší např. katolická církev od církví protestantských; není pochyby o tom, že Bůh „mluvíval častokráte a rozličnými způsoby“ k lidem, které si vybral (Žid. 1,1), ale protestantská theologie – a jinou se tu zabývat nebudeme – soustřeďuje svou pozornost na Písmo jako jediný zdroj autentických svědectví o Božích zjeveních.

Theologie a biblické poselství

V bibli ovšem není všechno stejně základní a stejné důležité. A hlavně není v bibli žádný jednotný systém, ani theologický systém. Proto theologická práce nespočívá v tom, že by byly ustavičně jenom opakovány, resp. parafrázovány biblické pasáže; theologie se snaží postihnout samu podstatu, samo jádro biblické zvěsti. A to přirozeně nejde jinak, než že se odváží rozlišit mezi partiemi podstatnými a nepodstatnými, a za druhé že se pokusí najít souvislosti mezi jednotlivými základními tezemi Staré i Nové Smlouvy, které by umožnily určité seřazení těchto tezí a tím k vybudování jakéhosi systému (byť jen provizorního a oprav i revizí stále potřebného).

Theologie a církev

Je ovšem třeba se ptát, podle čeho může theologie rozhodovat o podstatnosti, resp. nepodstatnosti konkrétních biblických partií. Tu kromě nevyhnutelné a neustálé kontroly Písmem v celé jeho souvislosti je třeba na prvním místě jmenovati respektování toho, jak církev v jednotlivých dobách rozuměla Písmu a co zdůrazňovala, co označovala za okrajové a před kterými nedorozuměními a bludy varovala. Proto theologie nutně respektuje i dogmata, která jsou výsledkem úporného boje církve o čistotu evangelia. Dogmata ani církevní učení ovšem nejsou a nemohou být theologii nejvyšším kritériem, nejvyšší normou; theologie jich však nesmí nedbat, nýbrž musí je ustavičně promýšlet a musí se na nich ustavičně orientovat. Musí však být v neustálém kontaktu s církví nejen v její

minulosti, nýbrž i v její přítomnosti. To znamená, že theolog může úspěšně pracovat jen v zapojenosti do života církve.

Theologie a víra

Na téže úrovni smyslu (významu) jako teze, že základem a předmětem theologie jest zjevení, je jiná teze, že tímto základem i předmětem je víra. Theologie totiž legitimně usiluje také o postižení nejhlubších zdrojů a základních principů křesťanské víry. Theologie ztroskotá ve svém úsilí o postižení samotného jádra biblické zvěsti, jestliže její pohled a zkoumání nebudou pohledem a zkoumáním víry. Jinými slovy: Božího zjevení se může člověk chopit jedině věrou; není jiné odpovědi na zjevení než víra. A Brunner říká i opačné; není jiné víry než víra ve zjevení, ve zjevenou pravdu. Prostě víra a zjevení patří nerozlučně k sobě.

To byly ve vši stručnosti nejhlavnější teze, které jsem s jakž takž dobrým svědomím mohl uvést jaksi z hlediska theologického. Nyní přede mnou stojí úkol nejdůležitější, totiž úkol, ukázat na theologii z hlediska filosofa, a to z hlediska věřícího filosofa.

Theologie a filosofie

Theologie i filosofie (budu stále hovořit nikoli o filosofii obecně, nýbrž o „křesťanské“ filosofii) jsou myšlenkovým úsilím, jež si v obou případech dělá nárok na postižení pravé povahy situace, v níž je svět a člověk. Theologie (protestantská) vychází, jak už jsem řekl, z biblického svědectví o Božích zjeveních, aby odtud vyhledala a ukázala samotné principy myšlení i života víry. Zároveň vychází i od živé víry, aby odtud postihla samy kořeny biblického poselství, jež pramení ve zjevení. Odtud pak vrhá světlo zpět nejen na celou bibli a na samou víru, nýbrž na všechnen svět i na člověka. Tento výklad světa a člověka, tato theologická interpretace samou podstatou svých method spočívá nikoli v rozvíjení a aplikaci, nýbrž spíše v očišťování a destilaci (*sit venia verbo*) biblických, resp. dogmatických tezí. Aby bylo této mé tezi dobře rozumět, provedu srovnání s filosofii.

Také filosofie usiluje o interpretaci veškeré skutečnosti. Zatím však co theologie tak činí tím a jen tím, že interpretuje – v posledu – zjevení, a zatím co je přesvědčena, že všechno podstatné a rozhodující, všechna pravda o světě a o člověku je obsažena a zahrnuta pouze a výhradně ve zjevení, a pracuje tudíž na tom, aby veškerá lidská činnost, počítajíc v to i činnost teoretickou, a tedy také filosofii, byla ukázána jako zbytečná a marná, ano pro víru, která jediná je schopna prohlédnout, aby viděla tajemství Boží, přímo škodlivá a překážející; tedy naproti tomu filosofie chce poznat skutečnost, tj. svět, člověka a také sebe, po svém, tj. svým vlastním způsobem, na vlastní riziko, na vlastní oči. Filosof sám studuje skutečnost; nechce opakovat cizí teze o skutečnosti, byť to byly teze založené na zjevení. +)

Znamená to však, že filosofie ignoruje zjevení? Nikterak neznámá; i filosofie (jakožto filosofie) může být služebnicí zjevení, a křesťanská filosofie je služebnicí zjevení (aniž by přestala být filosofii). Vždyť filosofie koná svou práci ve jménu absolutní, nejvyšší pravdy – a filosofie křesťanská také ví, že tato pravda není z tohoto světa, nýbrž že je nad světem, nad člověkem i nad samou filosofii (i

theologií ovšem). Filosofie stojí ve službách pravdy a zjevení, ale stojí v těchto službách jinde a jinak než theologie.

Veškeré filosofické metody spočívají ve svých základech na dvojitěm úsilí či lepe na dvou stránkách jednoho a téhož filosofického úsilí o interpretaci reality: filosofie interpretuje realitu (konkrétní, jednotlivou věc, proces, událost) jednak v perspektivě celku a jednak (zároveň) v perspektivě svých vlastních, filosofických pozic, filosofických principů.

Filosofické principy, základní pojmy a kategorie si tvoří člověk svým rozumem (tj. v duchu) na zkoušku (ovšem ne libovolně, nýbrž vždy jenom pod tlakem reality), zda by unesly stavbu lidského vědění, a filosof je kdykoli hotov je opustiti a vytvořiti si nové, pakliže se zdají nosnějšími. Není žádných apriorních, nevyměnitelných kategorií ani nazíracích forem (jak se domníval např. Kant); naopak všechny jsou pouhým lidským výtvořem, uzpůsobeným k tomu, aby mohl člověk hovořit i o věcech. Proto jdou do prázdna veškeré pokusy, jimiž má být prokázána omezenost, ohraničenost možností lidského rozumu, a tím i filosofického zkoumání. Jsou-li některé filosofické pojmy nevhodné, neadekvátní danému předmětu, pak je filosofii ustavičně otevřena možnost, vytvořit si pojmy jiné, adekvátnější. Proto si může filosofie vytvořit i takové pojmy a takové myšlenkové struktury, které odpovídají obsahu a pravdám zjevení.

Vlastní problém, a těžký problém, se otvírá teprve při dalším kroku. Filosofie totiž usiluje ty pravdy, které jakožto pravdy zjevení jsou základem i předmětem theologie, uvést nějak do inteligibilní, srozumitelné souvislosti se vším tím, co dosud ví o světě a o člověku. (Usiluje tak nikoli z vnitřních, teoretických příčin, nýbrž z důvodů praktických, neboť filosofie chce měnit svět.) Jinými slovy: filosofie konfrontuje obsah zjevení jednak se skutečností (realitou), jednak se svými pozicemi a principy. To ovšem neznamená, že by filosofie chtěla zjevení zahrnout do tohoto světa, ani že by chtěla za všech okolností vystačit se svými pozicemi. Už jsem řekl, že filosofie je ochotna kdykoli strhnout celou svou stavbu až do základů a začít stavět znovu; konfrontace jejích pozic s obsahem zjevení je jednou z nejvýznamnějších zatěžkávacích zkoušek jejich nosnosti, neboť se v tu chvíli má prokázat, dovedou-li se otevřít i samotné nejvyšší „realitě“, samotnému zjevení. Přece však se filosofie pokouší udělat něco, co theologie zásadně odmítá. Pokouší se totiž najít a stanovit souvislost mezi zjevením a tímto světem. Filosofie neruší nikterak absolutnosti, nepodmíněnosti (kontingence) zjevení. Předpokládá však, že přes veškerou kontingenci má zjevení svůj smysl a své důsledky pro skutečnost, pro tento svět. A filosofie se pokouší interpretovat právě tuto, byť jednostrannou souvislost (či lépe jednosměrnou) zjevení se světem na základě důkladného pochopení jak skutečnosti samy, tak i důsledků a stop, které zjevení jako slovo a čin Boží ve skutečnosti zanechává. Pokouší se tedy filosofie o takové pojetí světa a skutečnosti, které není slepé ke stopám Božích činů v dějinách.

Jde-li tedy filosofii o interpretaci reality s perspektivy daného (příslušného) celku, pak celkem je pro ni v nejširším případě historie Božích činů; a tak celý svět ve své existenci je vykládán v rámci dějin růstu a stavby království Božího. Takovým způsobem tedy filosofie respektuje skutečnost, že království Boží není z tohoto světa.

Naproti tomu theologie drží své na zjevení založené teze v distanci proti světu, konkrétně proti tezím vědeckým a filosofickým. Víru staví proti poznání, a poznání považuje za překážku víry. Aby se theologie vůbec mohla vyjadřovat, musí používat profánních termínů (i když u Pavla najdeme úsilí – spíše ovšem zbožné přání – užívat dokonce zvláštních slov, ne kterým učí lidská moudrost, ale jimž vyučuje Duch svatý; I.Kor.2,13); theologie se však zásadně snaží vytrhnout tyto termíny a pojmy z jejich profánní souvislosti a přetrhat pokud možno veškeré jejich vztahy k původnímu kontextu. Tím ovšem theologie spěje nezadržitelně (pokud by byla ponechána sama sobě) k uzavřenému okruhu theologických pojmů a thesí (resp. „biblických“ pojmů a tezí), který je stále více distancován od veškerých profánních kontextů, a stává se tak zajatcem vlastního theologického, resp. biblického světa.

Na druhé straně filosofie – i křesťanská filosofie – je v ustavičném nebezpečí, že se přes všechnu svou třebas i dobrou vůli utopí v tomto světě a že si – třebas nevědomky – uzavře sama cestu k pochopení a třeba už i jenom rozeznání stop Božího zjevení. Proti tomuto nebezpečí na straně filosofie může být spolehlivou stráží toliko theologie; naopak zase filosofie koná theologii mimořádné služby tím, že vnáší život a pružnost do jejích setrvačných tendencí.

A tak mohu-li ve vší stručnosti uzavřít: theologie se neobejde bez filosofie, právě tak, jako se křesťanská filosofie neobejde bez theologie. Odtud také nezbytnost ustavičné diskuse mezi oběma. Kdybych měl nějak obrazně vykreslit poměr obou, použil bych přirovnání, v němž by se filosofie podobala bojovníku za Boží práva a panství na tomto světě a theologie strážci čistoty a ryzosti radostné zvěsti Božího zjevení, ve vší skromnosti ovšem a ve vědomí, že by filosofie prohrála svůj zápas, kdyby nebojovala pod vedením Božím, a že by theologie neochránila oheň, který jí byl svěřen do opatrování, kdyby hlavním strážným nebyl sám Hospodin.

Nazdar

Láďa